

Speech kamp Vught

Anna van Zoest, 4 mei 2026

Kom vanavond met verhalen
hoe de oorlog is verdwenen,
en herhaal ze honderd malen:
alle malen zal ik wenen.

Deze laatste zinnen van het beroemde gedicht van Leo Vroman zullen velen van u kennen. Ze staan voor de herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog die zo bepalend is geweest voor zoveel mensen.

Herinneringen waar we ook vanmiddag hier in Vught bij stilstaan.

Ik sta hier voor u in een tweeledige capaciteit.

Allereerst als vertegenwoordiger van een organisatie, de Atlantische Commissie, in het leven geroepen in de naoorlogse jaren om de verhalen over de oorlog en de band met de Verenigde Staten die daaruit voort kwam te vertellen en te blijven vertellen. Om ervoor te zorgen dat ook in Nederland een begrip bestond van de trans-Atlantische band, als basis voor de wereldorde die in de naoorlogse periode voor vrede en stabiliteit zorgde.

Maar ik sta hier ook als kleindochter van Gisela Wieberdink Söhnlein. Zij verbleef hier in Vught van december 1943 tot september 1944, na verblijf in de gevangenis in Haaren en voorafgaand aan gevangenschap in Kamp Ravensbrück in Duitsland. Zij was opgepakt wegens haar rol in het verzet. Samen met medestudenten wist zij Joodse kinderen te redden van het transport. De studenten smokkelden de kinderen naar onderduikadressen in het land, van Friesland tot aan Limburg.

Graag wil ik met u stilstaan bij het belang van de verhalen over de oorlog, en in het bijzonder, de rol van de vertellers van die verhalen. Want het zijn precies de verhalen uit het gedicht van Leo Vroman die voor mij en mijn eigen generatie, maar ook die van mijn ouders, die van mijn kinderen, de herinnering aan de oorlog tastbaar hebben gemaakt, en een plek hebben gegeven.

En nu veel van de overlevenden er niet meer zijn, is het dan ook de vraag, wie hun verhaal vertelt en weer doorvertelt.

Drie van die verhalenvertellers wil ik hier graag op een podium zetten.

Ten eerste - Anna Eva Boogaard, die afstudeerde op de rol van vrouwelijke verzetsstrijders in de oorlog. Zij schreef er een boek over: 'Kriterionmeisjes', over de oorlogservaringen van twaalf studenten, waaronder ook mijn oma Gisela Söhnlein.

Hoe was het om hier in kamp Vught aan te komen? In het vrouwengedeelte van het kamp moesten de nieuwe gevangenen eerst naar de zogenaamde Bekleidungskammer, schrijft Anna Boogaard. Daar kregen ze een grijze gestreepte jurk of blauwe overall aan. Vervolgens een aantal dagen in de quarantainebarak, zodat ze geen besmettelijke ziektes konden overbrengen. Met vele anderen werd Gisela Söhnlein te werk gesteld in de gasmaskerfabriek in Den Bosch. Daar werkten de vrouwen 12 uur per dag aan de lopende band.

In het kamp waren ook veel mannelijke gevangenen, veelal afkomstig uit het Oranjehotel in Scheveningen. Vanaf de zomer van 1944 konden zij in Vught zonder proces worden gefusilleerd. Vrouwelijke gevangenen verzamelden afscheidsbrieven, en stuurden die aan de families van de mannen, die wisten dat ze het verblijf in Vught niet zouden overleven.

Ook de vrouwen werden geconfronteerd met wreedheden. Begin januari 1944 werden 74 vrouwen hier in kamp Vught voor straf één nacht opgesloten in een cel van negen vierkante meter. Tien van hen overleefden het niet. Het bunkerdrama is één van de grote gewelddadigheden van Kamp Vught die we nooit mogen vergeten.

Ik ben Anna Eva Boogaard dankbaar, dat zij deze ervaringen op eigentijdse manier heeft opgetekend. Zij maakt zo deel uit van een

nieuwe generatie van verhalenvertellers, die een brug slaat tussen heden en verleden.

Van die generatie is ook journalist en historicus Astrid Sy. Zij stond op 4 mei 2022 op hetzelfde podium. Speciaal voor kinderen schreef Astrid Sy een roman over de levens van Gisela Söhnlein en medeverzetsstrijders Hetty Voute en Sieny Kattenburg. Zij is de tweede verhalenverteller die ik graag voor het voetlicht breng, omdat het zo ontzettend belangrijk is de oorlog ook voor kinderen inzichtelijk te maken.

In Astrid Sy's boek 'Noem geen namen' komt Kamp Vught ook voor. Astrid Sy beschrijft het moment dat een deel van de vrouwelijke gevangenen onverwacht op transport wordt gezet, op weg naar gevangenkampen in Duitsland.

Tijdens het appèl, schrijft zij, moesten de vrouwen rijen van vijf vormen. De bewakers van de SS schreeuwden, en de vrouwen moesten gaan lopen, niet wetend waar naartoe.

Pas later drong het door wat hen te wachten stond. De menigte werd in de richting van een trein geduwd en de vrouwen werden gedwongen in te stappen. De wagon werd voller en voller. De vrouwen moesten op hun hurken gaan zitten om plek te maken. Er bléven maar vrouwen de wagen inklimmen. Er was tekort aan zuurstof, er was angst, en wanhoop.

De derde en laatste verhalenverteller is mijn oma zelf. Want wat hebben we als familie een geluk dat haar brieven uit kamp Vught bewaard zijn gebleven, zorgvuldig met de hand uitgeschreven door mijn overgrootmoeder, en vervolgens nog eens met de typemachine, zodat er geen letter verloren kon gaan.

De toon van de brieven Gisela Söhnlein is anders dan je misschien zou verwachten. Ja, zij vertelt over de moeilijke omstandigheden in Kamp Vught. De drukte, de viezigheid, ziekte en dood. Maar vaker nog schrijft zij over kameraadschap en gezelligheid. Want dat was er óók.

In het kamp komt mijn oma vele bekenden tegen. Het was immers een verzamelplek voor velen die een rol hadden gespeeld in het studentverzet en gesnapt waren. Er wordt muziek gemaakt, er worden gedichten geschreven. De vrouwen oefenen hun Frans met Belgische en Franse medegevangenen. Mijn oma hield er na de oorlog een handigheid met vreemde talen aan over.

Eind 1943 wordt Sinterklaas gevierd met, zoals mijn oma schrijft, “gekke zelf geprutste cadeautjes, o.a. gordijntjes en een [tonnen]kleedje”.

Later dat jaar, rond de kerst, maken mijn oma en medegevangenen een kerststalletje van berkentakjes met een ster gemaakt van een wortel. Tussen de brieven van mijn oma die bewaard zijn gebleven zit een zelfgemaakte kerstkaart, met daarop een tekening van de

gevangenis in Vught, en daarboven - met een knipoog - de woorden:
“het Hemelse licht schijnt overal!”

Er zijn momenten van bezinning en van genieten, bijvoorbeeld van de natuur. Op 23 april 1944 schrijft Gisela vanaf een grasveldje nabij de gasmaskerfabriek:

“Boven mijn hoofd zingt een leeuwerik. Steeds hoger klimt hij; ik kan hem niet meer zien, hoor alleen zijn fluitend gezang. Om me heen worden Franse liedjes geneuried. Er is net zo’n stemming als er ‘s avonds was na een hele dag varen en zeilen met de boot [...].”

Het bestaan in Kamp Vught zal hard en rauw geweest zijn. Er was sprake van mishandeling, honger, kou. Maar Gisela laat in haar brieven zien dat, ondanks alles, de gevangenen weigeren om in deze mensonterende omgeving hun menselijkheid te vergeten.

Dat raakt, ook vandaag de dag. Zonder het te weten geeft mijn oma les over vrijheid, en wat dat betekent. Haar brieven gaan over vrijheid *van* - vrijheid van oorlog, conflict, onderdrukking. Maar evengoed over vrijheid *om* - om muziek te maken, vriendschappen te koesteren, iets nieuws te leren. Vrijheid om het leven te leiden op een manier die voor jou waardevol is. Vrijheid om mens te zijn.

Het zijn belangrijke lessen in een wereld als vandaag. Een wereld, waarin de internationale verhoudingen op hun kop staan. De Verenigde Staten, het land dat zo’n belangrijke rol speelde tijdens de

bevrijding van Europa, heeft een andere afslag genomen. En wij, in Europa, moeten ons daarop aanpassen.

Het is maar al te gemakkelijk te vervallen in somberheid en slachtofferschap. Want Amerika was er toch voor onze bescherming? In de krant lezen we over nieuwe oorlogen, in Latijns-Amerika, in het Midden Oosten. Hoe moeten we ons daartoe verhouden, terwijl we nauwelijks in staat lijken de veiligheid op ons eigen continent te garanderen? Met daarbij als prioriteit: het blijven steunen van Oekraïne.

Die zorgen zijn legitiem, maar de nadruk erop is niet altijd behulpzaam. Het is tijd om het verhaal over vrede en veiligheid in Europa opnieuw te vertellen. Waarbij we kracht putten uit de verhalen over de oorlog. Verhalen, waarin die waarden centraal staan die voor ons, hier in Nederland, in Europa, het állerbelangrijkst zijn. Zaken, die we – koste wat kost - willen koesteren, willen beschermen, met vrijheid voorop. Zaken, die ons mens maken.

Een nieuw verhaal, dat het geloof in onze eigen weerbaarheid voorop zet.

Kom vanavond met verhalen, schreef Leo Vroman. En: alle malen zal ik wenen. En ja, 4 mei is de dag om het verdriet en verlies van de oorlog te doorvoelen. Om niet te vergeten. Maar ook een dag om de verhalen en lessen van het verleden een plek te geven in het hedendaagse.

Gisela Söhnlein bracht dat zó in de praktijk:

Want jaren na de oorlog, in het jaar 2000, ontving mijn oma een schadevergoeding van het bedrijf Siemens, waarvoor zij tijdens de oorlog dwangarbeid had moeten verrichten. Mijn oma kocht van het geld een vaart in een luchtballon, voor haar hele familie. Zweven boven Nederland, je mee laten voeren door de luchtstroom, uitkijken over zee, landerijen polders. Genieten van de lichtheid van het bestaan. Dát is pas vrij zijn.